

Отримано: 26 квітня 2021 р.

Прорецензовано: 3 червня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 червня 2021 р.

e-mail: kostina_tanya@ukr.net,

i.s.bulakh@ukr.net

DOI: 10.25264/2415-7384-2021-13-89-94

Костіна Т. О., Булах І. С. Результати адаптації методики «gender bias quiz» українською мовою. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2021. № 13. С. 89–94.

УДК: 159.922.8-057.875:378

Костіна Тетяна Олександрівна,
кандидат психологічних наук, доцент, докторант кафедри психології,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
Булах Ірина Сергіївна,
доктор психологічних наук, професор,
декан факультету психології,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

РЕЗУЛЬТАТИ АДАПТАЦІЇ МЕТОДИКИ «GENDER BIAS QUIZ» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті презентовано результати теоретичного аналізу літератури з гендерної психології, який засвідчив наявність у наукових дослідженнях минулого століття значну кількість гендерних упереджень. Сучасні дослідження демонструють тенденцію до переосмислення усталених гендерних стереотипів та відхід від нейросексизму. Підкреслено, що в Україні існує традиція наукових розвідок, присвячених гендерному питанню. Водночас зазначено, що на сьогодні наявна недостатня кількість методик, презентованих українською мовою, які досліджують гендерні установки особистості. Описано процедуру перевірки надійності методики «Опитувальник гендерних установок», яка містила оцінку внутрішньої узгодженості та ретестової надійності. Результати засвідчили достатній рівень надійності методики та можливість її використання як психодіагностичного інструментарію.

Ключові слова: опитувальник гендерних установок, гендерні установки, гендерні стереотипи, психодіагностичний інструментарій, гендер.

Tetiana O. Kostina,
PhD in Psychological Sciences, Associate Professor,
Doctoral student at the Department of Psychology
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
Iryna S. Bulakh,
Doctor of Science in Psychology, Professor,
Dean of the Faculty of Psychology,
National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov

RESULTS OF ADAPTATION OF “GENDER BIAS QUIZ” QUESTIONNAIRE IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article presents the results of a theoretical analysis of the literature, which showed the presence of a significant number of gender biases in scientific research of the last century. Modern research, on the contrary, shows a tendency to rethink established gender stereotypes and move away from neurosexism. The desire of modern scientists to create science beyond gender stereotypes is growing. It is emphasized that in Ukraine, there is a tradition of research on gender issues. It is noted that today there is an insufficient number of psychodiagnostic tools in the Ukrainian language, which can be used to study the gender beliefs of an individual. The article aims to present the adaptation of the English-language questionnaire “Gender Bias Quiz” into Ukrainian.

Research methods are: system-structural analysis, generalization of scientific literature data to the requirements of adapting the psychodiagnostic tool and evaluating its reliability, methods of mathematical statistics (Cronbach's Alpha criterion and Pearson correlation coefficient). The reliability assessment of the “Gender Bias Quiz” questionnaire included an assessment of internal consistency and retest reliability.

The procedure for adapting the psychodiagnostic tool met the necessary criteria: sufficient sample size for this type of questionnaire ($n=52$), representativeness of the sample (adolescence students), the required time interval between the first testing and the second one (1 month).

The sample consisted of 52 students aged 17 to 24 years ($M=21$, $SD=1.71$). The results of checking the questionnaire's reliability based on the internal consistency indicator using Cronbach's α showed its sufficient level ($\alpha=0.87$). Retest reliability was checked by calculating the correlation coefficient between the results of the first test ($M=39.83$; $SD=10.2$) and the repeated test ($M=39.29$; $SD=11.9$). The correlation analysis performed showed a significant level of correlation ($r=0.89$ at $p\leq 0.001$), which indicates fairly high retest reliability of the psychodiagnostic tool.

For the correct use of this questionnaire, some limitations were outlined: 1) the adaptation of the methodology took place on students, so it can be used in the study of gender attitudes of youth personality; application on representatives of

other age categories requires an additional adaptation procedure; 2) this questionnaire does not belong to standardized psychological methods but is actually a questionnaire that studies the respondent's opinion on the gender issue; therefore, the definition of statistical norms based on the results obtained from this questionnaire is not correct in this case. It should be noted that the application of this questionnaire has significant potential in cross-cultural comparisons of gender biases of representatives of different countries and regions.

The results of the questionnaire adaptation procedure showed a sufficient level of reliability of the questionnaire and confirmed the possibility of using it as a psychodiagnostic tool for studying the gender attitudes of a young person. We see the prospect of further research in expanding the boundaries of using the questionnaire: adaptation to other age categories of respondents.

Key words: gender bias quiz, gender biases, gender stereotypes, psychodiagnostic tools, gender.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство постає перед новими викликами, які потребують ревізії наявних правил для уможливлення виходу з кризи, що охопила практично всю планету. Вірус COVID-19 та пандемія засвідчили, що усталеність та стабільність – це не те, на що може розраховувати людство у XXI ст. Перед нами нові виклики та нові перспективи.

Одним із таких викликів сьогодення є переосмислення гендерних упереджень і стереотипів, притаманних соціуму. Тривалий час у суспільстві панувала думка про чітке розмежування «жіночого» та «чоловічого», про неможливість людини поєднувати в собі силу та слабкість, розум та емоції. Значна кількість книжок із серії «популярної» психології XX століття була спрямована на підкреслення цього розмежування та підтримку гендерних упереджень.

Зазначимо, що одним із базових упереджень була думка про те, що жінки та чоловіки ніколи не можуть зрозуміти одне одного, оскільки жінки – це «емоції та слабкість», а чоловіки – це «розум та сила». Навіть більше, на думку автора відомої книги Д. Грея – це взагалі істоти із різних планет: жінки з Венери, а чоловіки з Марса [4]. У минулому столітті значна кількість досліджень, які намагалися віднайти розбіжності у функціонуванні мозку та обумовлені цим статеві відмінності, фактично заклали підґрунтя для нейросексизму. Однак науковці та науковиці сьогодення вирішили відійти від «класичної» схеми минулого сторіччя про тотальні розбіжності між жінками та чоловіками. Наприклад, британська нейробіологиня Дж. Ріппон зазначає про хибність ідеї про «гендерний мозок», який відрізняється в чоловіків та жінок [18]. Схожі думки знаходимо в праці А. Саїні «Inferior: How Science Got Women Wrong and the New Research That's Rewriting the Story» («Неповноцінні: як наука помилилася в жінках і нові дослідження, які переписують історію»), у якій авторка порушує питання впливу сексизму на наукові дослідження та те, як сексизм впливає на соціальні переконання та підтримку гендерних стереотипів [19]. Негативна дія нейросексизму та обмежувальні гендерні установки висвітлено в роботі австралійської дослідниці К. Файн «Delusions of Gender: How Our Minds, Society, and Neurosexism Create Difference» («Хибні гендерні уявлення: як наше мислення, суспільство та нейросексизм створюють відмінності»). Авторка наголошує, що немає ніяких чоловіків із Марса та жінок із Венери. Усі ми – люди з планети Земля [16].

Як бачимо, значну кількість наукових пошуків у сфері сучасних гендерних досліджень спрямовано на виявлення усталених гендерних упереджень, притаманних суспільству, та визначення можливих кроків для роботи з аналізу й переосмислення усталених стереотипних уявлень. Особливого значення набуває вивчення гендерних установок в українському суспільстві. Адже останні роки для нашої держави – це роки кризи, складних змін і трансформацій. Як вплинули ці кризові події на гендерні переконання в нашому суспільстві та що потрібно зробити, щоб забезпечити існування гендерної рівності в Україні? Власне нагальність ситуації актуалізувала наш науковий пошук для розширення наявного українськомовного методичного інструментарію, спрямованого на визначення гендерних установок притаманних українцям та українкам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення специфіки реалізації психологічної діагностики презентовано в роботах багатьох науковців, з-поміж них: Анастасі А. та Урбіна С. (психологічне тестування) [14], Акімова Л. (психометрія та її застосування в наукових дослідженнях) [1], Бурлачук Л. (основи психологічної діагностики) [2-3], Наследов А. (використання методів математичної статистики для аналізу результатів психологічного дослідження) [8].

Зауважимо, що психологічна діагностика охоплює широкий спектр наукових проблем, однак у нашій статті ми зосередимося на гендерному аспекті. У гендерній психології та інших суміжних науках реалізують дослідження з використанням відповідних методик, які дозволяють визначити ті або ті складники гендерної проблематики. Зокрема, до таких досліджень належать: вивчення гендерної толерантності особистості юнацького віку (Праченко О.) [9], діагностика типів гендерної взаємодії персоналу організацій (Ткалич М.) [11], інтерпретація узагальнених гендерних та сексуальних стереотипів підлітків (Кашпур Ю.) [5], вивчення гендерних стереотипів на основі лінгвістичного матеріалу (Кльоцина І.) [10], визначення гендерного типу особистості (Лопухова О.) [10]. Водночас проведений аналіз Костіної Т. засвідчив недостатню кількість методик для вивчення гендерних установок, презентованих українською мовою [7].

Зауважимо, що вивчення установок, упереджень і стереотипів, притаманних українському суспільству, має важливе теоретичне та практичне значення. Особливо гостро це питання постало в гендерній психології. Незначна кількість методик, які можуть бути використані на теренах України державною мовою, обумовила вибір нашого дослідження. Відтак, **мета статті** – презентувати результати адаптації англомовної методики «Gender Bias Quiz» українською мовою.

Для досягнення мети ми використали такі **методи дослідження**: системно-структурний аналіз наукових джерел із гендерної психології; узагальнення відомостей до вимог процесу адаптації методики й оцінки її надійності; методи математичної статистики: критерій альфа Кронбаха (перевірка внутрішньої узгодженості опитувальника) та коефіцієнт кореляції Пірсона (перевірка надійності в межах процедури «тест – ретест»). Статистичний аналіз отриманих даних здійснено за допомогою IBM SPSS Statistics 23.0.

Виклад основного матеріалу. Адаптація методики «Опитувальник гендерних установок» відбувалася в декілька етапів. Перший етап передбачав переклад анкети та її лінгвістичну валідацію. Зауважимо, що переклад відбувався відповідно до міжнародних стандартів: ми спиралися на рекомендації Всесвітньої організації охорони здоров'я та Міжнародної тестової комісії [20; 13]. Другий етап передбачав перевірку надійності методики. Як зазначає Бурлачук Л., у психометриці надійність має два значення та може бути визначена через: 1) внутрішню узгодженість методики; 2) ретестову надійність [2, с. 161]. Підкреслимо, що внутрішня узгодженість має критичне значення для валідності тесту [6]. Саме тому надійність методики «Опитувальник гендерних установок» ми перевіряли за двома вищезазначеними параметрами та реалізовували через процедуру «тест – ретест» та оцінки внутрішньої узгодженості [1].

На сьогодні в Україні відбувається процес адаптації та стандартизації світових методик українською мовою. Зауважимо, що цей процес має відбуватися відповідно до процедур. Одна з важливих проблем застосування методик – це їх переклад із мови оригіналу (source language) цільовою мовою (target language) [13]. У нашому випадку текст оригіналу було презентовано англійською мовою, а текст цільової – українською.

У цій статті ми опишемо адаптовану методику «Опитувальник гендерних установок» (англ. «Gender Bias Quiz»). Опитувальник було розроблено в межах проєкту канадської міжурядової організації «Commonwealth of Learning» (COL) [15]. Зазначена організація надає людям можливості завдяки відкритому навчанню, яке призводить до економічного зростання, соціальної інтеграції та збереження навколишнього середовища. Одне зі своїх завдань організація вбачає в утвердженні гендерної рівності у світі. Ця мета, на думку представників організації, може бути досягнута завдяки підвищенню рівня обізнаності в гендерному питанні – гендерній просвіті. Саме тому «Commonwealth of Learning» провадить навчання (зокрема й дистанційне), яке актуалізує усвідомлення важливості гендерної рівності для людського суспільства. Організація «Commonwealth of Learning» створює середовище, у якому її співробітники, консультанти, запрошені тренери та співробітники партнерських установ мають можливість вільно вступати в діалог із гендерних питань.

Опитувальник «Gender Bias Quiz» розроблено як інструмент для виявлення гендерних упереджень, щоб підвищити обізнаність про них. Розробники методики заохочують педагогів, психологів, представників бізнесу тощо використовувати цей тест для вивчення гендерних упереджень та ініціювання дискусій [17].

Анкета складається з 20 запитань, які містять твердження про певні гендерні установки. На кожне запитання учасник/ця можуть обрати один варіант відповіді, який оцінюють відповідною кількістю балів: повністю не погоджуюся (1 бал), частково не погоджуюся (2 бали), частково погоджуюся (3 бали), повністю погоджуюся (4 бали). Рівень гендерних установок особистості визначають через обрахування суми балів, наданих на кожне з питань опитувальника.

Залежно від кількості набраних балів, відповіді досліджуваних належать до одного із чотирьох рівнів вираженості гендерних установок (упереджень): дуже високий, високий, середній та низький. Зазначені рівні мають таку характеристику.

Дуже високий (66–80 балів). Ваші відповіді відображають установки і переконання, сформовані традиційними нормами. Вас влаштовує те, як зараз жінки та чоловіки виконують свої очікувані ролі, навіть незважаючи на те, що дискримінаційна та несправедлива політика та практика можуть негативно впливати на жінок і дівчат. Можливо, ви ще не готові до ідеї зміни гендерних ролей.

Високий рівень (51–65 балів). Ви відчуваєте змішані почуття з приводу тих змін, які гендерна рівність принесе у ваше життя та у світ. Ви не впевнені у впливі гендерної рівності на традиційні ролі, зокрема на статус і становище чоловіків у суспільстві.

Середній (36–50 балів). Ви добре обізнані про гендерні питання та визнаєте, що жінки та дівчата повинні мати рівний доступ до всіх ресурсів і переваг, доступних для чоловіків і хлопців. Хоча ви підтримуєте гендерну рівність, можуть бути певні аспекти традиційних гендерних ролей, які ви вважаєте за краще не змінювати.

Низький рівень (20–35 балів). Ви боретеся за гендерну рівність і права жінок. Ви вважаєте, що дискримінація за ознакою статі несправедлива та стримує жінок і дівчат. Ви розумієте, що коли жінки та дівчата отримують повноваження та владу, виграють усі.

Опитування відбувається письмово: відповіді вписують у бланк методики. Також можливе проведення у формі інтернет-опитування (наприклад, через гугл-форми тощо). Опитування починається з надання досліджуванім інструкції (бланк методики з інструкцією подано в табл.1).

Таблиця 1

«Опитувальник гендерних установок» (адапт. Костіної Т. О.)

Інструкція: Прочитайте надані 20 тверджень про гендерні ролі та обов'язки. Будь ласка, поставте X в поле, яке найбільш точно відображає вашу думку (а не те, що, на вашу думку, думас суспільство), зазначивши тільки один варіант відповіді на кожне запитання. Пам'ятайте, що немає правильних або неправильних відповідей. Це лише те, як уважаєте саме ви.		Повністю не погоджуюся (1)	Частково не погоджуюся (2)	Частково погоджуюся (3)	Повністю погоджуюся (4)
1.	Народження хлопчика важливіше, ніж народження дівчини.				
2.	Стать і гендер – це одне й те саме.				
3.	Зовнішній вигляд дівчини має більше значення, ніж хлопчика				
4.	Дбати про дітей – це жіноча відповідальність.				
5.	Хлопчики часто кращі в математиці та науці, ніж дівчата.				
6.	Мабуть, більш виправданим із погляду грошових інвестицій є відправлення хлопців на навчання, ніж дівчаток.				
7.	Чоловіки та хлопці досягають вищого рівня грамотності, ніж жінки і дівчата.				
8.	Дівчата менш здатні, ніж хлопці, витримувати фізичні навантаження в контактних видах спорту, як-от, футбол, регбі чи бойові мистецтва.				
9.	Чоловіки – більш компетентні власники майна та землі, ніж жінки.				
10.	Чоловіки, як правило, більш надійні, ніж жінки в поверненні грошей, які було позичено.				
11.	Якщо жінки беруть декретну відпустку, вони не повинні скаржитися, якщо їхня кар'єра зупиниться.				
12.	На сьогодні жінки та чоловіки з подібною кваліфікацією мають однакову (рівну) оплату праці.				
13.	Оскільки права жінок зросли, у чоловіків, здається, знижується кількість прав і становище в суспільстві.				
14.	Жінки не можуть працювати й піклуватися про свої сім'ї одночасно.				
15.	Чоловіки, як правило, більш відповідальні, ніж жінки.				
16.	Жінка не повинна ставити свою кар'єру на перше місце: спочатку має думати про чоловіка.				
17.	Жінки не можуть досягти успіху в професіях, де переважають чоловіки, наприклад, інжиніринг.				
18.	Ухвалюючи рішення, чоловіки схильні бути більш раціональними, ніж жінки.				
19.	Жінки занадто емоційні, щоб бути ефективними лідерами.				
20.	Якщо жінки та чоловіки разом керують виконавчими радами, то це викликає проблеми.				

Процедура адаптації методики відповідала необхідним критеріям: достатня кількість вибіркової сукупності для такого типу опитувальника ($n=52$), репрезентативність вибірки (студенти юнацького віку), необхідний проміжок часу між першим тестуванням та повторним (1 місяць) [1, 2].

Отже, вибіркочну сукупність становили 52 студенти віком від 17 до 24 років ($M=21$, $SD=1,71$). Результати перевірки надійності методики за показником внутрішньої узгодженості з використанням α Кронбаха засвідчили її достатній рівень ($\alpha = 0,87$). Спираючись на визначені у науковій літературі межі коефіцієнта α Кронбаха, можна зробити висновок про хороший рівень внутрішньої узгодженості методики [1].

Ретестову надійність методики перевірено через обрахування коефіцієнта кореляції між результатами першого тестування ($M=39,83$; $SD=10,2$) та повторного ($M=39,29$; $SD=11,9$). Кореляційний аналіз засвідчив значущий рівень кореляції ($r=0,89$ при $p\leq 0,001$), що підтверджує достатньо високу ретестову надійність методики. Зауважимо, що для ретестової надійності в більшості наукових джерел достатнім рівнем визначають показники рівня коефіцієнта кореляції в проміжку від 0,8 до 1; для нестандартизованих опитувальників, анкет тощо допустимий задовільний рівень коефіцієнта на рівні 0,7 [12].

Як бачимо, результати адаптації методики «Опитувальник гендерних установок» засвідчили її відповідність вимогам, що ставлять до психодіагностичного інструментарію. Надійність методики за показниками внутрішньої узгодженості та ретестової надійності дають робити висновок про можливість застосовувати цей опитувальник для визначення гендерних установок особистості.

Водночас варто зробити декілька зауважень. По-перше, адаптація методики відбувалася на студентах, а отже, може бути використана під час дослідження особистості юнацького віку; застосування на представниках інших вікових категорій потребує додаткового процесу адаптації. По-друге, цей опитувальник не належить до стандартизованих психологічних методик, а є фактично анкетною, яка визначає думку респондентів щодо гендерного питання; тому визначення статистичних норм для генеральної популяції за результатами, здобутими на основі цього опитувальника, не коректне в цьому випадку.

Незважаючи на означені обмеження, ми рекомендуємо використовувати методику «Опитувальник гендерних установок», оскільки вона уможливує визначити особливості наявних гендерних установок та переконань, властивих молодим людям. Крім того, наявність англійської та української мовних варіантів дає можливість здійснювати досліджень у царині крос-культурних порівнянь.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Науковий пошук засвідчив актуальність дослідження гендерного питання на сучасному етапі розвитку науки. Аналіз підтвердив наявність застарілих даних, які сприяють поширенню поглядів під назвою нейросексизм. Сучасний розвиток наукової думки країн Західного світу засвідчив процес переосмислення гендерних упереджень та стереотипів, які панували в науці минулих століть. Усе більше дослідників сучасності прагнуть створити умови для науки поза обмежувальними стереотипними уявленнями.

Наукові розвідки з гендерного питання в Україні та інших країн пострадянського простору вже мають свою історію. Аналіз засвідчив значну кількість методик, спрямованих на вивчення гендерних установок і стереотипів особистості. Констатовано, що переважна кількість методик презентована іноземними мовами, здебільшого англійською та російською. Незначна кількість українськомовних опитувальників обумовила процедуру перекладу та адаптації англійської методики українською мовою.

Процедура адаптації засвідчила позитивні результати й утвердила можливість використання опитувальника для визначення гендерних установок особистості юнацького віку. Також окреслено певні зауваження щодо обмежувальних чинників у застосуванні адаптованої методики.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в розширенні меж використання методики: адаптації на інших вікових категоріях респондентів. Також перспективним є застосування опитувальника, щоб вивчити особливості гендерних установок та упереджень у контексті крос-культурних досліджень.

Література:

1. Акимов Л. Н. Основы психометри : методические указания к курсу. Одесса : Студия «Негоциант», 2012. 81 с.
2. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика : учебник для вузов. СПб. : Питер, 2006. 351 с.
3. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психодиагностике. СПб. : Питер Ком, 1999. 528 с.
4. Грэй Д. Мужчины с Марса. Женщины с Венеры. Київ : София, 2016. 320 с.
5. Кашпур Ю.М. Наукова інтерпретація узагальнених гендерних та сексуальних стереотипів: їх вплив на розвиток фізичного образу «я» підлітка. *Наукові записки РДГУ*. 2007. Вип. 37. С. 86–89. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/12587/1/2007%20Rivne.pdf>.
6. Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов. Киев : 1994. 283 с.
7. Костіна Т. О. Аналіз стандартизованого психодіагностичного інструментарію у сфері гендерних досліджень. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки : зб. наук. праць / за наук. редакцією І. С. Булах*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 9 (54). С. 81–88. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.9\(54\).07](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.9(54).07).
8. Наследова А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. СПб. : Речь, 2012. 392 с.
9. Праченко О. К. Розвиток гендерної толерантності при вирішенні міжособистісних конфліктів у юнацькому віці : дис. канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2021. 238 с.
10. Психодиагностические методики изучения гендерных особенностей личности : метод. рекомендации для студентов / сост. Е. Д. Беспанская-Павленко. Минск : БГУ, 2013. 4-86.
11. Ткалич М. Г. Психология гендерной взаимосвязи персонала организации : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.10. Київ, 2016. 500 с.
12. Фомина Е. Е. Обзор методов оценки надежности измерительной шкалы в социологических исследованиях. *Экономика. Социология. Право : научный журнал*. Брянск, 2018. №4 (12). С. 63–70.
13. Adapting Tests. International Test Commission. Translating and Adapting Tests (Second edition). Final Version. V.2.4. P 1-41. URL : https://www.intestcom.org/files/guideline_test_adaptation_2ed.pdf.
14. Anastasi A., Urbina S. Psychological testing: United States edition. 7th ed. Upper Saddle River, NJ : Pearson, 1996. 336 с.
15. Commonwealth of Learning. The Canadian Encyclopedia. Westbrook Frank Fairchild. Karen Speirs. 2015. 2497 P.
16. Fine C. Delusions of Gender: How Our Minds, Society, and Neurosexism Create Difference. Norton & Company, 2010.368 P.

17. Gender Bias Quiz. The Institutional Scorecard for Gender Mainstreaming. URL: http://oasis.col.org/bitstream/handle/11599/1740/2015_COL_Gender-Bias-Quiz.pdf?sequence=3&isAllowed=y.
18. Rippon G. The Gendered Brain: The New Neuroscience That Shatters The Myth Of The Female Brain. Bodley Head, 2019. 448 P.
19. Saini A. Inferior: How Science Got Women Wrong and the New Research That's Rewriting the Story. Random House Publishing Group, 2017. 224 P.
20. WHO. Process of translation and adaptation of instruments. 2010. URL: https://www.who.int/substance_abuse/research_tools/translation/en/.